

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 107-92

שיעור ו

הילך

(בבא מציעא ד ע"א-ע"ב)

א. הילך: לרבי חייא – פטור משבועה, לרב ששת – חייב שבועה
 ב. רש"י: הילך – הנה שלך, בכל מקום שהם כפיקדון
 ג. ר"ן וראשונים נוספים: הילך – הא לך / הנה לך, בפני בית דין
 סיכום

א. הילך: לרבי חייא – פטור משבועה, לרב ששת – חייב שבועה

הגמרא (ד ע"א) דחתה את האמירה שרבי חייא (רבי חייא קמיתא) הסתייע ממשנתנו למקרה שהעדים העידו שהלווה חייב מקצת מהתביעה של המלווה, ועליו יהיה להישבע שבועת מודה במקצת. אך בגמרא נאמר שרבי חייא הסתייע ממשנתנו ללמוד דין למקרה אחר (רבי חייא בתרייתא):

דאמר רבי חייא: מנה לי בידך, והלה אומר: אין לך בידי אלא חמישים זוז, והילך – חייב. מאי טעמא? הילך נמי כמודה מקצת הטענה דמי.

מלווה תבע את הלווה ואמר לו: 'מנה לי בידך', והלווה אמר שהוא חייב רק 'חמישים זוז' – והילך'. הלווה הודה שהוא לווה רק חמישים זוז ונתן למלווה את אותם חמישים זוז שהודה בהם. לפי רבי חייא גם במקרה כזה הוא יהיה חייב שבועת מודה במקצת, והאמור במשנתנו מסייע להלכה זו.¹ אף שרבי חייא מוגדר גם כתנא (ה ע"א), רב ששת חלק עליו,² ואמר שבמקרה שהלווה אמר למלווה 'הילך' ונתן לו הסכום שהודה בו, הוא יהיה פטור משבועת מודה במקצת. הטעם הוא:

כיון דאמר ליה הילך, הני זוזי דקא מודי בגוייהו – כמאן דנקיט להו מלוה דמי, באינך חמישים – הא לא מודי, הלכך ליכא הודאת מקצת הטענה.

כיוון שהלווה אמר למלווה 'הילך' ומיד החזיר לו את המקצת שהודה בו, הרי זה כאילו הכסף כבר נמצא בידי המלווה, ואם כן תביעתו של המלווה היא רק על הסכום שבו הלווה איננו מודה אלא כופר, ויש לראותו ככופר בכול שפטור משבועה.

מה תוכן מחלוקת רבי חייא ורב ששת? הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א) הסביר את דברי רב ששת:

¹ לא נעסוק באופן הלימוד ממשנתנו לדינו של רבי חייא, וכן בתשובתו של רב ששת בהסבירו את משנתנו בהקשר זה.

² רב ששת פעל אחרי רבי חייא, והיה חברו של רב נחמן. רב נחמן סיפר שמקטנתו הוא זוכר שאביו היה סופר בבית הדין של האמורא שמואל (טז ע"ב). שמואל היה בר פלוגתא של רב, שהיה בן משפחה של רבי חייא.

מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא חמישים ואותם חמישים שיש לך בידי – הילך, פטור הוא משבועת מודה מקצת. שאותם חמישים הרי הן כמי שבאו ליד מלווה ואינם בכלל הטענה.³ ונמצא שאין הטענה אלא בחמישים שכפר, ונמצא שהוא כופר בכל הטענה.

לפי רב ששת העובדה שהלווה עומד לתת למלווה את הכסף שהודה בו באופן מיידי, גורמת לכך שהדיון על מקצת כסף זה הסתיים, ובשאר הוא כופר בכול ועל כן פטור משבועה. המאירי לא הסביר את הצד של רבי חייא, וניתן להשלים זאת בהסברו של הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, ד ע"א):

משום דכבר סילק הודאתו הרי נשאר כופר בכל [רב ששת], או כיון דבשעת תביעה היה גם ההודאה של הילך בכלל התביעה, נמצא שהוא מודה במקצת [רבי חייא].

לפי רבי חייא התביעה הייתה על סכום מסוים והעובדה שהלווה הודה במקצת ואף שילם מיד למלווה את הסכום שהודה בו איננה משנה דבר, ועל כן הדין הוא כמו בכל מקרה אחר של מודה במקצת שחייב שבועה.⁴

ב. רש"י: הילך – הנה שלך, בכל מקום שהם כפיקדון

מה משמעות דברי הלווה באומרו למלווה שהוא מודה במקצת התביעה ו'הילך'? להלן נעיין בעיקר בדברי רש"י, ואחר כך בדברי הראשונים שחלקו עליו.

רש"י (ד ע"א ד"ה והילך) כתב: "והילך – לא הוצאתים, והן שלך בכל מקום שהם".⁵ מרש"י משמע שדין הילך הוא דווקא כשהלווה מחזיר למלווה את אותם מטבעות שהוא הלווה לו. מאידך, בהמשך דבריו כתב: "והן שלך בכל מקום שהם", וכפי שנאמר בנוגע לפיקדון כאמור בגמרא (בבא קמא קו ע"א) "פקדון ברשותיה דמריה קא", שם פירש רש"י (ד"ה אבל): "...כל היכא דאיתיה דמריה הוא". על דברי רש"י הללו כתב רבנו ניסים, הר"ן (ד ע"א):

והילך, פירש"י ז"ל "לא הוצאתים והם שלך בכל מקום שהם". משמע דאי אמר הילך מעות אחרים תחתיהם אף על גב דנקט להו בבי דינא ובעי למיתבינהו לאו הילך הוא. ואם כן הילך לא משכחת ליה אלא בפקדון, לפי שהפקדון ברשות בעליו הוא בכל מקום שהוא ואותן מעות בעצמם של מפקיד הן. אבל במלוה לא משכחת לה, שאפילו ישנן לאותם מעות שהלוה לו בעין, לא מצי למימר לו 'הרי שלך לפניך בכל מקום שהן' דהא מסקינן (קידושין מז ע"א) גבי הא דמקדש במלוה אינה מקודשת. דמלוה אעפ"י שהוא בעינא ברשות לוח, הוא לא ברשות

³ כך כתב הראב"ד (שיטה מקובצת, צח ע"ב): "דהא רב ששת דאמר הילך פטור מפרש טעמיה כיון דאמר ליה הילך כמאן דתפיס ליה דמי ומאי דקטעין ליה לא קא מודה ביה". דברים דומים בהסבר מחלוקת רבי חייא ורב ששת כתבו ראשונים נוספים.

⁴ מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("מודה במקצת והילך – כפירת שיעבוד קרקעות", מנחת אברהם ד, עמ' קז-קח) הסביר את מחלוקת רבי חייא ורב ששת על פי דברי התוספות (כתובות יח ע"א ד"ה מפני מה) שהקשו: "ואם תאמר ומנלן דכופר הכל פטור? ...אלא י"ל דגזירת הכתוב היא, ד'כי הוא זה' משמע דבעינן כפירה והודאה. ועוד מודה מקצת יש להשביעו שחייב לו ממון שהודה, ועל ידי כך מגלגל עליו שבועה כעין גלגול, אבל כופר הכל נסתלק לגמרי ממנו". לפי, רבי חייא ורב ששת חלקו כביכול בתירוץ התוספות. לפי התירוץ הראשון, התורה חידשה שכיוון שהודה ההודאה מחייבת שבועה, וזו עמדת רבי חייא. אך לפי התירוץ השני, כיון שאמר לו הילך ופרע את החוב, אזי "תיכף אחר ההודאה נסתלק החוב, ואין כבר למלווה תביעה ודאית על הלווה, וכיון דחייב שבועה בא רק אם ההודאה הביאה תביעה לפנינו, אם כן קודם הודאה לא היתה לפנינו תביעה ודאית, ולאחרי ההודאה אין לפנינו תביעה כלל, והיכא שאין תביעה ודאית על מקצת אין גם חיוב שבועה על המקצת שכפר לו".

⁵ כדברי רש"י פירש גם רבינו יהונתן מלוניל (בבא מציעא ד ע"א בדפי הר"ף).

מלוה כלל, לא לחזרה ולא לאונסים, וכיון שכן היאך יאמר לו שהן שלו בכל מקום שהן? אלא וודאי לדברי רש"י ז"ל הילך לא משכחת לה אלא בפקדון אבל לא במלוה.

הר"ן הסיק מדברי רש"י שאם המודה במקצת שאומר 'הילך' משיב למלוה במסגרת הדיון מטבעות אחרים, אין זה הילך. הכלל הוא ש"מלוה להוצאה ניתנה" (כתובות פד ע"א; קידושין מז ע"א), ולכן הלווה מחזיר מטבעות אחרים, אך אם המעות ניתנו לו כפיקדון עליו להחזיר את אותם המטבעות. זה לא ישנה דבר אם הלווה יחזיר למלוה את אותם מטבעות על פי ההלכה בנוגע לקידושין (קידושין ו ע"ב, מז ע"א) שהמקדש במלווה אינה מקודשת, כי המעות של הלוואה הן ברשות הלווה לעשות בהן כרצונו, והמלווה אינו יכול לחזור בו לאחר שהמעות הגיעו לידי הלווה, ואם המעות יאנסו המלווה אינו אחראי להם, ועל הלווה יהיה לפרוע את ההלוואה. מכאן שלפי רש"י דין הילך יכול להיות רק כשמדובר בפיקדון ולא בהלוואה.⁶

על דברי הר"ן הללו יש להשיב שמפשוט הגמרא משמע שמדובר בהלוואה ולא בפיקדון: "...כמאן דנקיט להו מלוה דמי". גם בהמשך הסוגיה (ד ע"ב), כשהגמרא דנה במחלוקת רבי חייא ורב ששת, הדיון הוא בהקשר של שטר הלוואה. וגם רש"י ציין כמה פעמים שמדובר בהלוואה. כך למשל בדברי רש"י (ד ע"ב ד"ה סלעים דינרין): "סלעים דינרין – שטר שכתוב בו: פלוני לזה מפלוני סלעין, ולא פירש כמה, וכן שטר שכתוב בו דינרין סתם" (וכן רש"י ד"ה טעמא, וד"ה אי נמי). הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה ד ע"א), העיר שדברי רש"י "לא הוצאתים" מובנים רק בהקשר של הלוואה: "דלא שייך 'לא הוצאתים' בפקדון. דמהיכי יוציאם?". עוד כתב הנצי"ב שבגמרא בהמשך (ד ע"ב) נאמר: "והא שטר דקא מודה בה הילך הוא", משום דהקרקעות משועבדים על כך, מבואר שהוא הדין אם היה נותן עכשיו שטר על הודאתו הו"ל הילך".

הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע, ג פסקי בבא מציעא סי' ח), שדבריו הובאו בקצרה בהגהות אשר"י (א, ה), כתב אחרת מהר"ן, ולדבריו גם לפי רש"י הילך איננו רק בפיקדון, אלא גם בהלוואה כשהלווה משיב את אותם מטבעות שקיבל בשעת ההלוואה:

ונראה בעיני דלא הו"ל הילך, אלא היכא שמחזיר לו אותם מעות עצמם שהלווה... אבל אם אמר לו: אין לך בידי אלא חמישים, והילך חמישים והם מעות אחרים... אין זה הילך וחייב שבועה אפילו לרב ששת. שכך פי' רש"י זצ"ל בדברי ר' חייא 'והילך' – לא הוצאתים והן שלך בכל מקום שהן, ועל זה פליג רב ששת ואמר הילך פטור.

מדברים אלו יש ללמוד שלפי רש"י דין הילך בהלוואה הוא אך ורק במקרה שהלווה משיב את אותם המטבעות שקיבל בשעת ההלוואה.

הרב יהושע ולק (הגהות דרישה ופרישה, טור חושן משפט סי' פז, ב) התייחס לדברי הר"ן שכתב שעל פי רש"י "לא שייך הילך בהלוואה כלל", וכתב על כך: "אבל דוחק הוא לומר כן, מאחר דהגהות אשר"י כתבו דגם רש"י מודה שכשמחזיר לו המעות עצמן שהלווה, דהו"ל ליה הילך". הרב ולק הסביר בהרחבה את דברי רש"י:

לכן היה נלע"ד דמה שכתב הר"ן דלרש"י לא משכחת הילך במלוה, פירושו כשהוציא המעות, אבל כל זמן שהוא בעין ודאי משכחת לה דכשמביא המעות לבית דין ואומר לו: 'הרי לך מעותיך כמו שהלית לי', ודאי הו"ל הילך, אלא שאז אין שם הלוואה עליו. שאותן מעות עצמן שהלווה

⁶ הר"ן כתב כך במקום נוסף (שבועות יז ע"ב בדפי הר"ף). ראשונים נוספים (ד ע"א) ציינו את דברי רש"י הללו וכתבו את אותן קושיות כמו הר"ן: רמב"ן, רשב"א, ריטב"א והמיוחס לריטב"א. הגר"א (הגהות הגר"א, ד ע"א; שולחן ערוך חושן משפט סי' פז ס"ק יז) הציג את מחלוקת רש"י והר"ן.

לו הם בעין בידו והוי ליה כפיקדון. וכן משמע לשון רש"י שמביא הר"ן ז"ל "לא הוצאתים והם שלך בכל מקום שהם". מדהוצרך לומר "לא הוצאתים", משמע דאיירי בהלוואה דניתנה להוצאה, אלא שאמר הילך, עדין לא הוצאתים והרי הם בכחך בכל מקום שהם. רוצה לומר אף על פי שבאו לידי, כאילו לא הוצאתים עדין מידך דמי, מאחר שהם בעין. והכי דייק לשון הר"ן בעצמו קצת שכתב וזה לשונו: "שאפילו ישנן להנהו מעות שהלוה לו בעין, לא מצי למימר שלך הן בכל מקום שהן". משמע דדוקא בכל מקום שהן לא מצי למימר ליה, אבל אם בא ליתנם לו מיד, מהני.

לפי הרב ולק, אם הלווה יביא לבית הדין את המעות שקיבל בהלוואה ועליהן יאמר למלווה "הילך" וייתן לו אותן, אזי גם הר"ן יסכים שיש דין הילך בהלוואה. אך יש להעיר שהר"ן הוכיח את דבריו מסוגיית המקדש במלווה, שמשם יש ללמוד שגם אם ההלוואה היא בעינה ברשות האשה שהלוותה, הוא אינו יכול לקדש את האשה, כי מלווה להוצאה ניתנה והיא איננה ברשות המלווה כלל, "וכיון שכן היאך יאמר לו שהן שלו בכל מקום שהן?".

נראה להסביר שרש"י פירש את המילה "הילך" כצירוף של שתי מילים: 'הי לך' שמשמעותן: 'הנה שלך', וכפי שכתב רש"י בסוגייתנו: "לא הוצאתים, והן שלך בכל מקום שהם". רש"י יכול היה לכתוב כפי שמופיע בגמרא (בבא קמא קו ע"א) בהקשר לפיקדון: "פקדון ברשותיה דמריה קאי" – 'והן ברשותך בכל מקום שהם', אלא שרש"י התאים את פירושו למילה "הילך".⁷

על הביטוי "הילך" במשמעות 'הנה שלך' יש ללמוד מהאמור בגמרא (סוטה יב ע"ב) על הפסוק שבו בת פרעה אמרה ליוכבד אמו של משה רבנו: "ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והינקתו לי" (שמות ב, ט). ובגמרא (שם): "אמר רבי חמא ברבי חנינא: מתנבאה ואינה יודעת מה מתנבאה, היליכי – הא שליכי". בת פרעה התנבאה ולא ידעה מה התנבאה באומרה "היליכי", שפירושו "הא שליכי" – הילד הזה הוא שלך, ובאמת זאת הייתה אמו. כך גם פירש רש"י בפסוק: "הי שליכי", וכך פירש רש"י בגמרא (סוטה שם ד"ה היליכי את): "היליכי את הילד – הרי לך שליך".⁸

בסוגייתנו אמנם מדובר על הלוואה ו"מלווה להוצאה ניתנה", אך מאחר ש"הילך" משמעותו השבת דבר ששייך לבעלים, הדגיש רש"י שמדובר באותם מטבעות בדיוק שהוא קיבל מהמלווה. "לא הוצאתים" – לא השתמשתי בכסף, על אף שמלווה להוצאה ניתנה.⁹

⁷ הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' פז, ד) כתב על דברי רש"י "שהם שלך", שהלווה אומר "והם שלך ואביאנו". הוא ציין לדברי הגהות אשר"י שכתב ש"צריך להיות דווקא אותם מעות שנתן ובלא זה לא הוה הילך ע"ש", ותמה על כך: "ותמוה איזה סברא הוא, ולא מצאתי לו חבר. והיותר תמוה שכתב דכן משמע מפירוש רש"י. ואפשר דרצה לומר דרש"י סבירא ליה דכשאותם מעות עצמם הם בעין אין צריך להביאן לבית דין אבל מעות אחרים לא מקרי הילך אלא אם כן הביאן לבית הדין, וצ"ע". לדברינו, רש"י התייחס למה שהודה במקצת ואמר 'הילך' כפיקדון, ולכן כתב את הדין שבפיקדון – הם שלך בכל מקום שהם. רש"י לא הזכיר כלל את האפשרות שהלווה ייתן את הכסף לתובע.

⁸ דברי רבי חמא בר חנינא נזכרו גם במדרש (שמות רבה א, כה). אמנם אבן עזרא (שמות שם) חלק על הסבר זה ולפיו המילים בהמשך הפסוק אינן מתאימות: 'הרי שלך את הילד'. לפיו, "היליכי" הכוונה 'הוליכי' כמו בהמשך הפסוק: "והניקהו". הרב שמואל איידלש, מהרש"א (חדושי אגדות סוטה שם), כתב: "ולי נראה דלפי פשוטו שהוא מלשון הליכה. הוי ליה למכתב הוליכי בוי"ו. ועל כן דרשוהו בשני תיבות: 'הי לך', רוצה לומר: 'הרי שלך'".

⁹ הרב יוסף דוד זינצהיים (יד דוד, ד ע"א) הסביר אחרת את דברי רש"י: "אפשר לומר דרש"י לא כתב דבעי שלא הוציאם, אלא כיון שאין נותנם בבית דין אלא הם ברשותו, ולפיכך בעי דוקא שלא הוציאם. דאלו הוציאם מאי הילך שייך, פשיטא כיון דמודה לו הרי הוא חייב לו, ואיך אפשר לידע אם הם ברשותו או לא. הא כל שנותנם לו בפני בית דין אף על פי שהם מעות אחרים שפיר מקרי הילך, ומודה רש"י בזה". יש להעיר שאם כדבריו היה נכון יותר שהלווה יאמר שהוא לא הביא את הכסף לבית הדין. בנוסף, רש"י כתב: "...והן שלך בכל מקום שהם", שזו אמירה המתאימה לפיקדון. אמנם רבנו ירוחם (מישרים נתיב

בהסבירו את עמדת רבי חייא כתב רש"י (ד"ה חייב): "חייב – לישבע על השאר. ולא אמרין הני דקמודי ליה בגוייהו הואיל ואיתנהו בעינייהו כמאן דנקיט להו דמי. אלא כשאר מודה במקצת הוא, וחייב". דברי רש"י "ולא אמרין הני דקמודי ליה בגוייהו, הואיל ואיתנהו בעינייהו כמאן דנקיט להו דמי" מתייחסים לסברת רב ששת שאמר "הילך פטור", וכפי שמופיע בהמשך הגמרא: "ורב ששת אמר: הילך פטור. מאי טעמא? כיון דאמר ליה הילך, הני זוזי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי". על דברי הגמרא: "הני זוזי דקא מודי בגוייהו", הוסיף רש"י שהזוזים – המטבעות הללו – "איתנהו בעיניהו", נמצאים בעין. אין כוונתו רק לומר שהכסף המדובר זמין, אלא שמדובר על אותם מטבעות ממש שהוא קיבל מהמלווה בעת ההלוואה. המטבעות הללו "איתנהו בעיניהו", אך כמו כל פיקדון אחר הם אינם חייבים להיות בבית הדין אלא בכל מקום שהם, ולכן רש"י כתב ש"הם שלך בכל מקום שהם".¹⁰ רש"י כתב: "כמאן דנקיט להו דמי" ולא כתב כמו שמופיע בגמרא: "כמאן דנקיט להו מלוה דמי". רש"י השמיט את המילה "מלוה", כי לפיו בנוגע לכסף הזה שנמצא בעין – מעמדו של התובע הוא כמפקיד ולא כמלווה.¹¹

הרב משה חברוני (משאת משה, בבא מציעא סי' טז) הסביר מדוע כשהלווה מחזיר את אותן מעות למלווה הכסף נחשב לפיקדון:

סבירא ליה לרש"י אף שמלווה להוצאה ניתנה, כל זמן שלא הוציא הוי המעות של המלווה, דגדר הלוואה הוא רק זכות השתמשות כשואל, אלא שהשתמשות של מעות הוא ההוצאה, ולכן אם הלווה לזמן ידוע שאם לא הוציא עדין, אין לו כבר זכות השתמשות, והוי כפיקדון המעות אצלו... ולכן הכא כשתובע לו הרי הגיע זמן פירעון וכהשגיע זמן פירעון כבר אין לו זכות השתמשות בכסף שלא הוציא עדין, נמצא דהכסף הוי כפיקדון.¹²

ג, ב, דף טז, א) כתב: "מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא חמשי' והילך פטור משבועה דאורייתא, פרש"י הילך והנם בבית".

¹⁰ בגמרא (ה ע"א) נאמר: "תא שמע, דתני רמי בר חמא: ארבעה שומרין צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת: שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר. היכי דמי – לאו דאמר ליה הילך?". כדי שיהיו הודאה וכפירה, צריך השומר לכפור בפרה אחת לגמרי, ולטעון שלא קיבלה מעולם (או שיטען 'החזרתי לך'), ולהודות בפרה אחרת שהיא בידו, וחייב להחזירה. על כך שאלה הגמרא: "היכי דמי?", באיזה אופן מדובר שהשומר הודה לו על פרה אחת? רש"י (ד"ה לאו) כתב: "לאו – דקיימא קמן, ואמר ליה: קחנה בכל מקום שהיא, דהיינו הילך". דברי רש"י הללו תואמים לדבריו שהמודה בפיקדון, אף על פי שהפיקדון אינו בידו, זה הילך, כי בכל מקום שהפיקדון נמצא, שם בעליו עליו, וכשהוא הודה הפיקדון עומד ברשות בעליו, ולכן זה הילך. וכך גם כאן, אף שהפרה אינה נמצאת תחת ידי השומר. הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א) ציין לדברי הגמרא הללו שהוכיחה שהילך חייב, על פי פירוש "חכמי הצרפתים", כינוי שבו המאירי מכנה לעיתים את רש"י.

¹¹ הרב שמואל הסרדי (ספר התרומות, שער ז, חלק ב, ד) כתב בשם התוספות שלפי רש"י הגרסה בגמרא היא: "כיון דקא מודה ליה בגוייהו – כמאן דנקט להו דמי". גם הגר"א (חושן משפט סי' פז ס"ק יז) כתב שרש"י לא גרס בגמרא את המילה: "מלוה". הרא"ש (תוספות הרא"ש, ד ע"א) הסביר את שתי הגרסאות: "הני חמשין דקא מודי ליה כמאן דנקיט להו מלוה דמי. לספרים דגרסי מלוה, אף על גב דלהוצאה ניתנה כיון שמונחין בעין כמאן דנקיט להו קודם שהודה וכמי שלא הודה שום דבר דמי. ויש ספרים דלא גרסי מלוה ויש להעמידה בפיקדון דהתם הילך פטור דחשיב מאי דמודי כמאן דנקיט ליה משום דכל היכא דאיתיה ברשותא דמריה איתיה כיון שהוא בעין". לדברינו יכול להיות שהגרסה בגמרא היא "כמאן דנקט להו מלוה דמי", אך רש"י בפירושו השמיט מילה זו כדי שלא נטעה בעניין, כי בנוגע לכסף שבידי הנתבע שאותו הוא משיב כהילך, התברר שהתובע נחשב כמפקיד.

¹² דברים דומים בנוגע להלוואה שהלווה לא השתמש בה, כתב הרב משה חברוני (משאת משה, קידושין סי' פג) בדעת הרמב"ם. הרב חיים רבינוביץ' (חידושי הרב חיים מטלז, בבא מציעא סי' ה) הסביר על פי הריטב"א (קידושין מז ע"א) שכל עוד הלווה לא השתמש במעות שקיבל, מדאורייתא הוא עדיין לא קנה אותם. רבנן הם שתיקנו שהוא קנה את המעות במשיכתו. כיוון שרש"י פירש כאן דין דאורייתא, הגרסה בגמרא היא "כמאן דנקיט להו מלוה דמי". אמנם מבחינת הלווה מאחר שבמשך תקופת ההלוואה הוא

כאמור לעיל הר"ן הוכיח את דבריו מהאמור בגמרא (קידושין מז ע"א): "אמר רב: המקדש במלוה – אינה מקודשת, מלוה להוצאה ניתנה". הלכה זו נזכרה במקומות נוספים בגמרא ורש"י הסביר בכל פעם את ההלכה. רש"י (שם ו ע"ב) כתב:

המקדש במלוה – דאמר התקדשי לי במלוה שהלוייתך. אינה מקודשת – דקיחה משדה עפרון גמרינן, דיהיב מידי בשעת קידושין, ומלוה להוצאה ניתנה, וכבר הן שלה, ומעות אחרים היא חייבת לו.

בתוספות ר"י הזקן (שם) כתב שלפי רש"י "אע"פ שהמלוה בעין. דמלוה להוצאה ניתנה והני זוזי דידה נינהו, וזוזי אחריתי הוא דמחייבא ליה". במקום אחר (שם מז ע"א) כתב רש"י:

אינה מקודשת – אפילו ישנה בעין. להוצאה ניתנה – הלוא רשאי להוציאה בהוצאה ואינו חייב להעמידה בעיסקא שתהא מצויה בכל עת שיתבענו, וכיון דלהוצאה ניתנה הויא לה כי דידה ולא יהיב לה מידי.

ועוד כתב (שם נט ע"א):

להוצאה ניתנה – מקמי דניתחלי קידושין. וכי אמר לה התקדשי לי בה לאו דידה היא ולא מידי יהיב לה.

עוד כתב רש"י (כתובות עד ע"א):

במלוה – שמחל לה מלוה שחייבת לו ואמרינן בקידושין (דף ו:): דאינה מקודשת, דמשום דמשעה שלוותה ניתנה להוצאה וברשותה קיימא, והשתא לאו מידי יהיב לה.

ממכלול דברי רש"י יש ללמוד שהמקדש במלוה איננה מקודשת, כי על המקדש לתת לאשה בשעת הקידושין משהו ממשי שהוא שווה פרוטה, וכפי שנלמד על קידושי כסף מקניית שדה מערת המכפלה מעפרון (קידושין ב ע"א; ד ע"ב). הואיל וההלוואה שהוא נתן כבר נמצאת אצלה, וכעת שאומר לה להתקדש לו בהלוואה הוא אינו נותן לה כלום, אין היא מקודשת. הכסף שניתן לאשה בעת ההלוואה הוא שלה ולא שלו, ועל כן גם אם המעות בעין היא איננה מקודשת. זהו דין ייחודי בקידושי אשה, ואדרבה בהקשר לדין "הילך" הלווה מחזיר את הכסף לבעלים. אשר על כן אין קושיה מדין מקדש במלוה על סוגייתנו.¹³

לא השתמש בכסף, התברר שזה היה פיקדון, והוא היה שומר עליהם: "פרש"י ז"ל הילך לא הוצאתים והרי הם שלך בכל מקום שהם. ונראה מדבריו תרתי. [א] חדא, דמלוה שהוציאה אף על פי שנותן לו מעות אחרים בבית דין לא חשיב הילך. [ב] ועוד דכל שלא הוציאם והם בעין ברשותו אף על פי שאינם עתה בבית דין הוי הילך. ואדרבה איפכא מסתברא, דכל שנותן מעות בבית דין זה הילך גמור הוא כאילו פרע והוי באידך כופר בכל, וכל שאינם שם בבית דין אין כאן פריעה של כלום. ומשום דהוי זוזי דמלוה גופיה ברשותיה, מאי הוי? דהא מלוה להוצאה ניתנה ודידיה נינהו. ומיהו בפקדון ודאי כל היכא שהוא בעין ברשותו חשוב הילך אף על פי שאינו בבית דין דפקדון כל היכא דאיתיה ברשותא דמריה איתיה". ראה עוד בתשובת בן המחבר (שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא – חושן משפט סימן כח) שהסביר גם כן שהמלוה תבע החזר הלוואה, והלווה הודה לו במקצת ההלוואה בתורת פיקדון. הרב יעקב ישראל קנייבסקי (קהלות יעקב, בבא מציעא, סי' כד, ג) כתב שרש"י פירש את סוגייתנו לפי מאן דאמר מלוה לאו להוצאה ניתנה. הוא הסביר: "מה שהוכרח רש"י ז"ל לפרש בדוחק וכמאן דאמר מלוה לאו להוצאה ניתנה, ולא פירש בפשיטות וברוחא כמו שהסביר הר"ן ז"ל דמיירי בפקדון שהוא באמת ממונא דתובע בכל מקום שהם". על פי דברינו רש"י הסביר את סוגייתנו בהנחה שמלוה להוצאה ניתנה.

הרב חיים דב אלטוסקי (חידושי בתרא, בבא מציעא ד ע"א אות סב) דייק מדברי רש"י (קידושין מז ע"א ד"ה להוצאה ניתנה): "להוצאה ניתנה – הלוא רשאי להוציאה בהוצאה ואינו חייב להעמידה בעיסקא שתהא מצויה בכל עת שיתבענו, וכיון דלהוצאה ניתנה הויא לה כי דידה ולא יהיב לה מידי". שם מדובר על אשה ועל כן כתוב "כי דידה" בלשון נקבה. מכל מקום, כתוב "כי דידה" ולא כתוב "הויא דידה". מכאן

יוצא אפוא שלפי רש"י, השיח בין המלווה ללווה הוא זה: המלווה תבע סכום כסף שאותו הוא הלווה ללווה. הלווה טען שהוא לווה רק חלק מסכום התביעה, ובפועל הוא לא השתמש באותם המטבעות שקיבל כהלואה, ומאחר שהגיע עת הפירעון, התברר שהמעות אצלו כפיקדון והוא מחזיר לתובע את כסף הפיקדון.

כיוון שזהו כסף פיקדון, אין הוא צריך להביא איתו את הכסף לבית הדין, אלא כדין פיקדון שהוא של הבעלים.¹⁴ בסכום הנותר שאותו תובע המלווה כהלואה הוא כופר לחלוטין.

רש"י הסביר את מחלוקת רבי חייא ורב ששת כך: רב ששת סבר שתשובת הלווה פיצלה את התביעה לשתיים. הלווה הודה במקצת מהכסף שהוא פיקדון אצלו ומיד השיבו, ובחלק האחר הוא כפר בכול, ועל כן פטור משבועה. רבי חייא סבר שיש לראות את כל התביעה כאחת, והלווה הוא שגרם לכך שמקצת הסכום שבו הודה קיבל מעמד של פיקדון כי הוא בחר שלא להשתמש במעות הללו, אך מבחינת המלווה הוא תבע את כל סכום ההלוואה שהוא הלווה לו במועד ההלוואה, ועל כן העובדה שהוא משיב מיד חלק מהכסף איננה משנה דבר ויש לראותו כמודה במקצת ועליו להישבע.

ג. ר"ן וראשונים נוספים: הילך – הא לך / הנה לך, בפני בית דין

כאמור לעיל, הר"ן הקשה על רש"י והסיק שלפי רש"י הילך הוא רק בפיקדון. הר"ן כתב את פירושו לסוגייתנו:

ואין כן דעת הגאונים ז"ל שהם הסכימו דהילך איתא בין במלוה ובין בפקדון. דבמלוה כל זמן שהן בידו והוא מזומן לתת לתובע הוי ליה הילך ופטור, בין שהם אותם המעות בעצמם או מעות אחרים, דכמי שנתנם לו כבר דמי. ובפקדון כל היכא דמודה לי' אעפ"י שאינו מזומן

הוא רצה ללמוד שרש"י סבר שעל אף שמלווה להוצאה ניתנה, הכוונה היא שללוה יש רשות להשתמש בכסף, "אבל סוף סוף הוא משתמש בשל המלווה, ולכן הוי רק 'כי דידה' ולא דידה ממש. ולכן סובר רש"י כיון דבעצם הוי המעות של המלווה (כל זמן שלא הוציאם) אם כן כשהודה וברצונו להחזירם, הא ויתר ומחל זכות השתמשות, ונשאר לגמרי של המלווה". כאמור, רש"י (קידושין ו ע"ב; כתובות עד ע"א) כתב שהמעות הן שלה ממש. הרב יוסף קארו (בית יוסף, טור, אבן העזר סי' כח אות ז; שולחן ערוך, שם ז) פסק שהמקדש במלווה אינה מקודשת "אפילו עדיין המעות בידה ולא שלחה בהם יד". אמנם הבית שמואל (שם ס"ק יט) כתב שהרמב"ם (הל' אישות ה, יג) כתב גם כן שבמקדש במלווה אינה מקודשת "מפני שהמלווה להוצאה ניתנה ואין כאן דבר קיים ליהנות בו מעתה, שכבר הוציאה אותו דינר ועברה הנאתה", ומדבריו "משמע אם עדיין בעין בידה מקודשת אבל בכל הסוגיא לא משמע כך". אך בבאר היטב (שם ס"ק כד) כתב על דברי הבית שמואל הללו: "לא ידעתי האיק נעלם ממנו הבית יוסף (שם ז) שכתב דסבירא ליה להרמב"ם כיון דלהוצאה ניתנה אעפ"י שעדיין המעות בידה הוי ליה כאלו כבר הוציאה אותה".

¹⁴ בהמשך הסוגיה (ד ע"ב) הקשתה הגמרא מהמשנה (שבועות לח ע"ב) "טענו כלים וקרקעות...": "...הא כלים וכלים דומיא דכלים וקרקעות – חייב. היכי דמי? לאו דאמר ליה הילך, ושמע מינה הילך חייב". רש"י (ד"ה דומיא דכלים) פירש: "דומיא דכלים וקרקעות – שכלים שהודה עליהם מונחים לפניו, ואמר ליה הילך". על כך כתב הריטב"א (שיטה מקובצת שם): "ולא היה צריך רבינו לכך דכיון דכלים דהדרי בעין, הא אמר מרן דלא בעי הנחה בבית דין". הרב יוסף דב סולובייצ'יק (שר"ת בית הלוי, ג, סי' מ, ה) תירץ שלעיל הסביר רש"י שכשאומר 'הילך' פטור אפילו מונח בכל מקום, וכאן כשהגמרא דייקה שהילך חייב "כתב רש"י לרבותא דמוכרח מכאן דגם במונח לפני ב"ד חייב דקרקע הוא כמונח לפני ב"ד היא דהרי במקומה הראשון היא". הרב יהודה שביב ("הילך", ניב המדרשה, יא [תשל"ד], עמ' 44) כתב ש"במקרה של כלים וקרקעות ודאי אין מדובר בפיקדון, כי קרקע איננה נמסרת לפיקדון. נראה שמדובר בשכירות מסוימת, הכלי או הקרקע הוקנו לשוכר כדי שישתמש בהם, וכיוון שהיו קנויים, שוב לא קיים כאן הכלל 'כל היכא דאיתא ברשותיה דמריה איתא', ולכן כדי שיהיה גדר של הילך, עליו להניח הכלים בפני בית הדין כדי שתהיה נתינה ממשית".

בידו אלא עומד באגם הוי ליה הילך, משום דפקדון כל היכא דאיתא ברשותא דמארי' איתא... אבל במלוה לא מקרי הילך אלא כשהמעות בידו ומזומן לפורען.

נראה שהר"ן וכן ראשונים נוספים הסוברים כמותו: הרשב"א והריטב"א (ד ע"א), פירשו שהמילה "הילך" היא צירוף של שתי מילים: "הי לך" או: "הא לך", שמשמעותן: 'הנה לך', וכפי שאמר יוסף למצרים: "הא לכם זרע" (בראשית מז, כג) – הנה לכם. פעמים רבות מופיע בדברי תנאים ואמוראים הפועל "הילך" במשמעות 'הנה לך', ויש פעמים רבות שכתוב "הא לך". במקרה דומה לאמור בסוגייתנו כתב הרמב"ם (הל' טוען ונטען ג, טו): "מנה וכלי יש לי בידך, אין לך בידי אלא הכלי והא לך, הרי זה פטור". פירוש זה שונה מפירוש רש"י ש"הילך" הכוונה 'הי שלך', במשמעות של "הנה שלך", אותם המטבעות שהמלווה נתן לו בעת ההלוואה. לפי הראשונים האחרים הפירוש ל"הילך" הוא: הנה לך "בין שהם אותם המעות בעצמם או מעות אחרים, דכמי שנתנם לו כבר דמי". הראשונים שחלקו על רש"י כתבו היכן נמצא מקצת הכסף שהמודה מעוניין להשיב למלווה כשאמר לו 'הילך'. נחלק את דברי הראשונים לשתי קבוצות:

[א] הלווה הביא את מקצת הכסף שהודה בו לבית הדין:
הרמב"ם (הל' טוען ונטען א, ג) כתב:

הטוען מטלטלין על חבירו וכפר בכל ואמר: לא היו דברים מעולם, או שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר: אין לך בידי אלא זה והילך.

מטלטלין – כסף או חפצים. הרמב"ם (פירוש המשנה קידושין א, ה) כתב גם כן:

וכן הטוען את חברו מספר מטלטלין והביא מקצתן, ואמר לו: זהו מה שיש לך אצלי והילך...

הרמב"ן (ד ע"א) כתב: "ורבותי מפרשים דנקט להו בבי דינא, ואמר: הילך מעותיך, וכמאן דנקיט להו מלוה דמי". רבינו ירוחם (מישרים נתיב ג, ב דף טז טור א) כתב: "אינו הילך אלא כשנותן מיד בבית דין". הריטב"א כתב: "דכל שנותן מעות בבית דין זה הילך גמור הוא כאילו פרע והוי באידך כופר בכל, וכל שאינם שם בבית דין אין כאן פריעה של כלום, ומשום דהוי זוזי דמלוה גופיה ברשותיה מאי הוי דהא מלוה להוצאה ניתנה ודידיה נינהו". בדברי המיוחס לריטב"א כתוב: "והילך במלוה הוא כל דנקיט אותם בבית דין שהוא מזומן לתת אותם, ואם לאו לאו הילך הוא במלוה". הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א) פירש: "הילך זה פרשו בו רבים שהוא מוסרו עכשו". רבינו יעקב (טור חושן משפט סי' פז) והרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם א) כתבו: "ואינו נקרא הילך אלא אם כן יהא המקצת שהוא מודה לו מוכן בידו בפני בית דין ליתנו לו מיד. אבל אם אמר: הרי הוא בביתי ואתננו לך – לא".

[ב] הלווה לא הביא את מקצת הכסף שבו הודה לבית הדין, אך הכסף זמין בידי הלווה להשיבו למלווה:

הרשב"א כתב: "אבל הגאונים ז"ל הסכימו בין בפקדון בין במלוה כל שהן מזומנין לתת הוה ליה הילך ופטור לדעת רב ששת דפטר בהילך". הרשב"א (שו"ת, ב, סי' עה) כתב גם כן:

ולענין דין הילך ששאלת האומר בא עמי לבית ואתן לך... או צריך שיהיה מזומן בידו המעות ליתן לו מיד.

תשובה: ...באומר הא לך בביתי המעות בא וטול או המתן ואביא, בזה נחלקו גדולי המורים. ובכל אחד ואחד יש לו דקדוקי הלכות ואין זה מקומן. אבל זה דעתי נוטה שאין הילך אלא במזומן מיד ליתן לו.

אמנם בתשובה אחרת (שם סי' קיז) פסק שאם הלווה ששמו שמעון אומר "אתנם לה [לאשה שהיה חייב לה] כל זמן שתמצא שהם מוכנים בידי או בביתי, שמעון זה פטור משבועת התורה. שאין זה מודה מקצת דהילך הוא". כך הקשה הרב חיים בנבנישתי (כנסת הגדולה, מהדורה בתרא, הגהות טור חושן משפט סימן פז):

אבל אם אמר הרי הוא בביתי ואתננו לך לא כו'. וכ"כ הרשב"א בתשובה, ב, סימן ע"ה. ותמיהא לי דשם בסימן ק"ז כתב בזה נקרא הילך. יע"ש.

הר"ן כתב: "דבמלוה כל זמן שהן בידו והוא מזומן לתת לתובע, הוי ליה הילך ופטור בין שהם אותם המעות בעצמם או מעות אחרים דכמי שנתנם לו כבר דמי". הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, ב ע"א) כתב: "במלוה כל שהם בידו והוא מזומן לתת לתובע הוה ליה הילך".

כאמור, מבין המפרשים שציינו לעיל, יש שכתבו במפורש שהילך הוא כשהלווה מביא עמו את מקצת הכסף שהודה בו לבית הדין ונותן מיד את הכסף הזה למלוה. אך יש שכתבו שהכסף אמנם זמין בידי הלווה, אך לא כתבו שהכסף צריך להיות זמין בידי הלווה בבית הדין על מנת לתתו מיד. הטור והשולחן ערוך כתבו בבירור שהילך הוא רק שהכסף מוכן בידו בפני בית דין, והם שללו את האפשרות שהכסף אמנם זמין אך נמצא בביתו של הלווה.

מה יהיה הדין כשמדובר שההודאה במקצת היא על סכום גבוה מאוד של כסף. למשל: התביעה הייתה על עשרה מיליון שקל, והלווה הודה בתשעה מיליון שקל. האם מצופה שהלווה יביא עמו לבית הדין ארגזים רבים ובהם מטבעות בסכום זה, או מזוודות רבות ובהן שטרות כסף בסכום זה?¹⁵ איך נהגו בעבר כשהיה מדובר על סכום כסף גדול מאוד?¹⁶

אמנם כיום גם כשמדובר בסכום גדול מאוד, ניתן לשלם את הסכום שהלווה הודה בו במקצת באמצעים אחרים, כמו באמצעות המחאה (צ"ק). אחרונים חלקו מה תוקפה ומעמדה של המחאה רגילה: שטר חוב, כסף מזומן או כתב הרשאה,¹⁷ ומכל מקום אם המלווה קיבל מהלווה המחאה על

¹⁵ השימוש בשטרות כסף החל להיות נפוץ בעולם לפני כמה מאות שנים בודדות. בתקופת התנאים והאמוראים ואף בתקופת הראשונים, טרם היה שימוש בשטרות כסף וכפי שמקובל כיום בעולם.

¹⁶ כאמור לעיל, בפיקדון השומר אומר למפקיד שייקח את הפקדון בכל מקום שהוא. הרב יהושע ולק (ספר מאירת עינים, סמ"ע, חושן משפט סי' פח ס"ק מח) כתב שאם אדם הפקיד אצל שומר צרור מעות, על השומר להחזיר את צרור המעות ליד המפקיד "שמסתמא לא ייחד להן מקום מיוחד". הרב שבתאי הכהן (שפתי כהן, ש"ך, חושן משפט שם ס"ק מז) ציטט את דברי הסמ"ע הללו וחלק עליו, וכתב שיש להתייחס לצרור מעות זה כמו כל פיקדון אחר. הרב יעקב אבוחצירא (שו"ת יורו משפטיך ליעקב סי' א) כתב טעם לדברי הסמ"ע: "וגם טעמא איכא להאי דינא... הילך של בהמה כך הוא דאין דרך להביא בהמה בידו לפני בית דין ולומר לו הילך, וכן נמי בית מלא פירות משא כבד הוא זה וצריך חמרים הרבה המה וחמוריהם, להכי הילך שלו במקום שהוא מונח בו. אבל מעות וכל דבר הניתן מיד ליד לא מיקרי הילך רק בנתינה מיד ליד בפני בית דין כשאמר הילך, וכמו שכתב הסמ"ע". יש להעיר שכאמור גם כשמדובר בצרור מטבעות יכול להיות שהמפקיד הפקיד ביד השומר שק גדול וכבד ובו מטבעות רבים או אף כמה שקים גדולים וכבדים מאוד שאין מביאים אותם לבית הדין.

¹⁷ סיכום השיטות: הרב חיים בלוך ("מעמדו ההלכתי של שיק, והדין כשאבד", משפטי ארץ, ד, עמ' 137–140); הרב צבי יהודה בן יעקב ("השיקים", משפטיך ליעקב, א, עמ' שא–שצד). הרב צבי יהודה בן יעקב ("הילך בצ"ק שחזר", משפטיך ליעקב, ז סי' יב) כתב שאם הלווה נתן המחאה רגילה למלווה על מקצת הכסף שהודה בו, יש לראות זאת לפחות כמתן משכון, והפוסקים חלקו אם מתן משכון נחשב כהילך, כפי שמופיע בדברי רבינו יעקב (טור, חושן משפט סי' פז). הר"י מגאש כתב שמתן משכון איננו נחשב הילך, ואילו בעל העיטור כתב שמתן משכון נחשב הילך. במחלוקת העיטור והר"י מגאש חלקו גם הרב

מקצת הסכום שהודה והפקיד את ההמחאה בחשבונו, ניתן לראות תוך זמן קצר אם היה כיסוי להלוואה, ואם היה כיסוי – הכסף עבר לחשבונו של המלווה. כמו כן כיום ניתן להעביר כסף בסכומים קטנים יותר בדרכים רבות ומגוונות (העברה בנקאית, כרטיס אשראי, ביט, פייבוקס, כסף דיגיטלי, ועוד).

כאמור לעיל, הטור והשולחן ערוך כתבו שמדובר במקרה ש"המקצת שהוא מודה לו מוכן בידו בפני בית דין ליתנו לו מיד". הרב שבתאי הכהן (שפתי כהן, ש"ך, חושן משפט סי' פז ס"ק ב) דייק בדברי הטור וכתב:

משמע שעדיין לא נתנו לו, אלא שהוא מוכן בידו ליתנו לו. ואף על פי שהבעל התרומות [שער ז', פרק ב, ד] כתב דהיינו שפורע לו עתה בפני בית דין מידו לידו, מכל מקום דעת הטור והמחבר אינו נראה כן. וכן מוכח להדיא דעת הר"ן שכתב (שבועות יז ע"ב מדפי הר"ף [בבא מציעא ד ע"א]) וז"ל: "במלוה כל שהן בידו והוא מזומן לתת לתובע הוה ליה הילך ופטור, דכמי שנתנם לו כבר דמי" ... וכן כתב בנמוקי יוסף [ב ע"א מדפי הר"ף] כדברי הר"ן. ונראה דגם הבעל התרומות והסמ"ע לאו דוקא נקטו לשון נתנו מידו לידו, דאין הכי נמי שאם הוא מזומן ליתנו לפני בית דין, כמי שנתנו כבר דמי ודוק.¹⁸

גם בהמשך כתב הש"ך (ס"ק ג):

מוכן בידו בפני בית דין. ודוקא במלוה, אבל בפקדון כל היכא דמודה ליה אף על פי שאינו מזומן בידו ועומד באגם הוה ליה הילך, דכל היכא דאיתיה ברשותא דמריה איתיה.

אך גם לפי הש"ך מדובר שהכסף זמין בידי הלווה בבית הדין הגם שעדיין הוא לא נתן את הכסף למלווה. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סימן פז, ד) כתב מסברה:

ואפילו בהלוואה שאמרנו דלא מקרי הילך אם אינו מוכן בידו, יראה לי דאם אומר המתין מעט ואלך לביתי ואביאנו לפניכם, ולמה אשבע שבועה דאורייתא, הלא בידי להמשיך מעט שבועתי ובתוך כך אביאם, טענתו טענה.

נתמקד בלשונו של הטור ודרכו נסביר את העניין. דברי הטור "בפני בית דין", אין הכוונה ששטרות הכסף או מטבעות הכסף בשווי מקצת החוב שהלווה מודה בו יהיו מול עיניהם של חברי בית הדין. הכוונה שבית הדין יכול לבדוק ולוודא שאכן הכסף זמין והועבר לידי המלווה. גם את דברי הטור "ליתנו לו מיד" אין חייבים לפרש שהכוונה היא באותו מעמד בבית הדין, עכשיו, וללא כל עיכוב ודחייה. כדברי בעל ערוך השולחן, אם הלווה יוכיח לבית הדין שהוא הולך לביתו ומעביר מיידית את מקצת הכסף למלווה, טענתו טענה, כי משמע מדבריו שהכסף שבביתו מוכן וזמין.

נראה אפוא שכך יהיה הדין אם הלווה יאמר שהוא מעביר את מקצת הכסף שהודה בו בהעברה בנקאית לחשבונו של המלווה, ותוך זמן מועט יהיה ניתן לבדוק שהכסף אכן עבר, וכך יהיה גם אם הלווה ייתן המחאה בנקאית או אף המחאה רגילה למלווה, והמלווה יפקיד את ההמחאה בחשבון הבנק שלו באופן מיידי ואחר כמה שעות או אף למחרת היום יהיה ניתן לבדוק ולוודא אם אמנם עבר הכסף לחשבונו של המלווה.

יוסף קארו והרמ"א (שולחן ערוך שם א), ובדבריהם דנו נושאי הכלים שם. ההשלכה המעשית של המחלוקת הזאת היא אם הלווה חייב שבועה, ובמקום שיש ספק אין משביעים את הלווה שבועת מודה במקצת שהיא שבועה מהתורה (ש"ך שם ס"ק י), אך הלווה יהיה חייב שבועת היסת, אלא שכיום גם אין משביעים שבועת היסת, ויש לפשר ביניהם.

¹⁸ הרב יהונתן אייבשיץ (אורים סי' פז ס"ק ו) ציטט את דברי הש"ך הללו וכתב: "ונכון הוא".

הטור שלל: "אם אמר: הרי הוא בביתי ואתננו לך – לא", אך נראה שיש לדייק שוב בדברי הטור:

ואינו נקרא הילך אלא אם כן יהא המקצת שהוא מודה לו **מוכן בידו** בפני בית דין ליתנו לו מיד. אבל אם אמר: הרי הוא בביתי ואתננו לך – לא.

"מוכן בידו" אין הכוונה דווקא שהוא מחזיק את כל הכסף ביד. אלא שהכסף זמין ומוכן, ובאפשרותו להעבירו באופן מיידי. כשהלווה אמר "הרי הוא בביתי" – הוא לא אמר בכך שהכסף זמין ומוכן. זה נשמע כאילו הוא אמר: "יש לי כסף בבית ואשיב לך", אך הוא לא עשה את המשתמע ממי שאומר "הילך": הנה כל הכסף שאני חייב לך ולא יותר. למצב כזה ודומים לו התייחסו הטור (שם ו) והשולחן ערוך (שם ד): "ואם נראה לדיין שהנתבע מערים כדי לדחות ממנו השבועה, צריך לישבע שבועה דאורייתא".

באותו האופן יש ליישב את הסתירה כביכול שבין תשובות הרשב"א שעליה הצביע בכנסת הגדולה. בתשובת הרשב"א (שו"ת, ב, סי' עה) מדובר על האומר "הא לך בביתי המעות בא וטול, או המתן ואביא". על כך כתב: "דעתי נוטה שאין הילך אלא במזומן מיד ליתן לו". אין די בכך שהכסף בבית, צריך שהלווה יכין את סך הכסף שהודה בו ויאמר למלווה 'הילך'. בתשובה האחרת (שם סי' קיז) מדובר שהוא אמר לאותה אשה שהיה חייב לה: "כל זמן שתמצא שהם מוכנים בידי או בביתי, שמעון זה פטור משבועת התורה. שאין זה מודה מקצת דהילך הוא". הכסף מוכן וזמין ולכן זה נחשב הילך.¹⁹

סיכום

רבי חייא ורב ששת חלקו במקרה שלווה נתבע על ידי המלווה להשיב חוב, והלווה הודה במקצת הטענה ואמר למלווה "הילך" – הנה מקצת הכסף שאני מודה בעקבות התביעה. לפי רבי חייא הוא יהיה חייב שבועת מודה במקצת. העובדה שהשיב מיד את הסכום שהודה בו איננה משנה דבר, ודינו ככל מודה במקצת. רב ששת חלק ואמר שבמקרה זה הלווה פטור משבועה. העובדה שהחזיר מיד את הכסף שהודה בו, ניתקה את הסכום הזה מהתביעה, ועל השאר שכעת הוא כל התביעה הוא כפר, וכופר בכול פטור משבועה.

ראשונים חלקו בשאלה מה משמעות 'הילך' שאמר הלווה, ומה מצופה ממנו לעשות. רש"י כתב: "והילך – לא הוצאתים, והן שלך בכל מקום שהם". כשאדם לווה כסף מחברו הוא עושה כן על מנת להשתמש בהלוואה לצרכיו, "מלווה להוצאה ניתנה". אך כאן אמר הלווה שהוא לא השתמש בכסף והוא משיב את אותם המטבעות בדיוק שהוא קיבל מהמלווה. כיוון שכך יוצא שבמשך כל תקופת

¹⁹ המשמעות העמוקה של דברי הלווה שמקצת הכסף שהוא מודה בו זמין ומוכן להינתן למלווה, מתחברת עם פירוש נוסף שכתב הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א) לדברי רב ששת: "ויש מפרשים הטעם שמכיון שהוא מזמן עכשו ליתן לו המקצת, אינו מתירא שלא יאריכנו מן השאר, ואין כאן טעם אשתמוטי הוא דמשתמיט". [הרב ניסן ליפא אלפערט, הרב המהדיר של בית הבחירה לבבא מציעא (ניו יורק תשי"ט), כתב שאין הוא יודע מי הם אותם יש מפרשים. בשיטה מקובצת (ד ע"א) כתב בשם מהר"י כ"ץ: "הילך פטור, מטעם דחשבינן ליה ככופר הכל והוא ליה העזה". גם תוספות (ד ע"א ד"ה ושמ"מ הילך פטור) הזכירו זאת]. המאירי כתב שהילך מתבטא בכך שהלווה "מזמן עכשו ליתן לו המקצת". במצב כזה אין לחשוד בו שהוא הודה במקצת כי הוא רצה להשתמש מתשלום השאר, כי בוודאי על חלק מהחוב התובע היה מסכים לדחות את מועד הפירעון. אמנם הסברו זה של המאירי לדין הילך שונה מההסבר הראשון והמקובל בין הראשונים (כפי שנזכר בתחילת השיעור ובהערה 1), אך ניתן ללמוד ממנו את היסוד של הילך – העמדה הנחרצת של הלווה שהוא חייב רק במקצת מהתביעה והנה הוא אף מוכן ומזומן להחזיר את הכסף באופן מיידי וכמבואר לעיל. נפקא מינות בין שני ההסברים שבדברי המאירי ראה בדברי מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("חיוב שבועה בדין 'הילך', שיעורי מרן הגר"א שפירא, בבא מציעא, עמ' קכה-קלא).

ההלוואה המעות הללו היו כפיקדון אצל הלווה, ועל כן הוא גם אמר לתובע שהם שלו בכל מקום שהם, וכפי שהדין כן בפיקדון. רש"י פירש את המילה "הילך" כצירוף של שתי מילים: 'הנה שלך', ולכן לפיו רק במצב כזה שבו הוא לא השתמש בכסף ההלוואה יהיה דין הילך, כי הוא מחזיר את אותם מטבעות ללווה.

הר"ן וראשונים נוספים הבינו מדברי רש"י "ולא הוצאתים והן שלך בכל מקום שהם", שלפי רש"י המחלוקת בין רבי חייא לבין רב ששת היא בפיקדון בלבד. אך כאמור גם לפי רש"י ישנה אפשרות שדין הילך יהיה בהלוואה במצב מסוים. לדברי הר"ן והראשונים, כשהלווה מחזיר ללווה את מקצת הכסף שהוא מודה בו, בין אם מדובר באותם מטבעות של ההלוואה בין אם במטבעות אחרים, זהו דין הילך. לדבריהם פירוש המילה "הילך" היא: 'הא לך', או 'הנה לך'. המטבעות אינם חייבים להיות אותם המטבעות שהיו בהלוואה, כי "מלווה להוצאה ניתנה".

ראשונים אלו גם עסקו בשאלה אם המלווה מביא עמו לבית הדין את מקצת הכסף שהוא הודה שהוא חייב ונותן אותו מיד למלווה בנוכחות דייני בית הדין, או שמספיק שיאמר שמקצת הכסף שהודה בו זמין ומוכן לתת למלווה. קשה להניח שאם מדובר בסכום כסף גדול מאוד שהוא מקצת מסכום ההלוואה שהמלווה תבע, יהיה על הלווה להביא אתו מטבעות רבים לבית הדין, או במציאות של היום יהיה עליו להביא לבית הדין שטרות כסף רבים.

לדברינו, "בפני בית דין" הכוונה היא שלבית הדין יש אפשרות לבדוק ולוודא שמקצת הכסף שהלווה הודה בו עובר לידי המלווה, "ליתנו לו מיד" – ובזמן סביר וסמוך למועד ההודאה שלו. ודאי שכך כשמדובר באמצעי תשלום אחרים הנהוגים כיום – המחאה והעברות דיגיטליות מגוונות.